

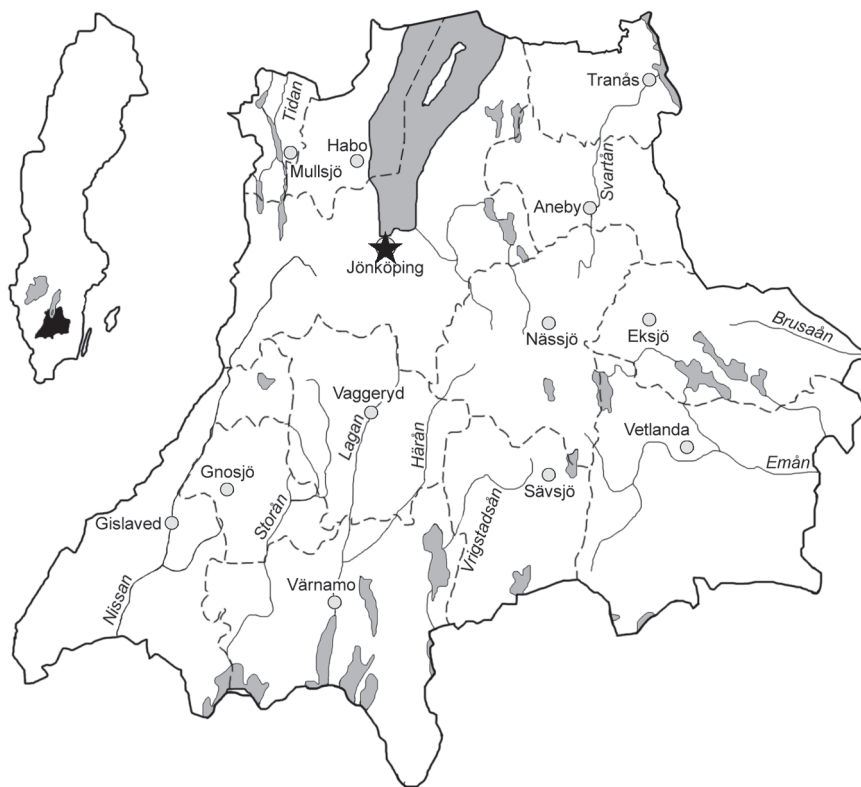
Änkehusgatan/ Slottsgatan

Arkeologisk förundersökning inom RAÄ nr 50:1,
Jönköpings stad, inför fjärrvärmeledning längs
Änkehusgatan, mellan Slottsgatan och Odengatan,
Kristine församling, Jönköpings kommun, Jönköpings
län

Änkehusgatan/Slottsgatan

Arkeologisk förundersökning inom RAÄ nr 50:1, Jönköpings stad, inför fjärrvärmeledning längs Änkehusgatan, mellan Slottsgatan och Odengatan, Kristine församling i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordström
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2012

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	6
Fynd.....	8
Sammanfattning.....	9
Åtgärdsförslag.....	9
Administrativa uppgifter.....	10
Referenser.....	11
Tryckta källor.....	11
Otryckta källor.....	11
Arkiv.....	11

Bilagor

- Bilaga 1. Karta med schaktet, profilen och lerlagret.
- Bilaga 2. Fyndlista.
- Bilaga 3. Profiliriting av kulturlagren.

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E0eS . Skala 1:10 000. Förundersökningsområdet markerat med en svart cirkel.

Inledning

Under våren 2012 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning i mitten av Änkehusgatan, mellan Slottsgatan och Odengatan, där fjärrvärmeledningar skulle grävas ner. Den aktuella vägsträckan var ca 50 m lång. Beställare var Jönköpings Energi AB och ansvarig arkeolog, både i fält och för rapporten var Susanne Haltiner Nordström.

Metod och målsättning

När läns museet via Länsstyrelsen fick vetskap om projektet var redan hälften av sträckan schaktad, från Slottsgatan och till ca hälften av Änkehusgatan (se FIGUR 2 OCH 3). Schaktet var ca 2 meter brett och 1,5 m djupt och vid besiktning av schaktväggar och bottenfyllning låg redan fjärrvärmerören på plats. Resterande ledningsträcka i Änkehusgatan och korsningen vid Odengatan schaktövervakades av Jönköpings läns museum. Inom den redan schaktade ytan har schaktväggar och bottenlagret studerats och profil har ritats vid behov. Vid schaktningsövervakningen av övrig sträcka har lagerföljden dokumenterats och fynd har tagits tillvara.

Målsättningen var att se om detta område, som ligger strax utanför fornlämningsområdet RAÄ 50:1, Jönköpings stad, även det innehöll efterreformatoriska lämningar. Inom de närmast angränsande kvarteren mot norr, såsom kvarteret Dromedaren, norr om Slottsgatan har tidigare påträffats lager och bebyggelserester. Även söder om Slottsgatan, vid Biblioteket, framkom tidigare okända lämningar, se kapitel tidigare undersökningar.

Topografi

Slottsgatan och Änkehusgatan ligger inom den stadsdel som heter Öster, med andra ord på den östra sidan av kanalen mellan Vättern och Munksjön. Under medeltiden låg staden Jönköping på den västra sidan kanalen på en sandig och torr mark över Vättern. På den östra sidan, som kallades Sanden, gick vägen mot öster och norrut. Intill vägen fanns även mindre områden med odlad mark. Större delen av denna stadsdel ligger på uppbyggd sjöbotten och sankmark.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Fornlämningsområdet RAÄ 50, Jönköping stad, södra gräns löper längs med Slottsgatan inom den östra stadsdelen, tidigare undersökningar inom kvarteren Dovhjorten och Dromedaren visat på en tämligen tät bebyggelse redan från början av 1600-talet (Nordström 2008 och 2009). Det verkar märkligt att inga lämningar från denna tid eller yngre inte alls skulle finnas även söder om Slottsgatan såsom det nu ser ut med den tydliga gränsen för fornlämningsområdet.

FIGUR 2. Det redan grävda schaktet sett från norr. Kulturlagren syns i de båda schaktväggarna.

FIGUR 3. Schaktet ut mot Slottsgatan fotograferad från söder.

Tidigare undersökningar

Inom kvarteren Dromedaren och Dohjorten har lämningar från tidigt 1600-talet påträffats med bland annat bostadshus, uthus och verkstäder (Nordström 2008 och 2009). Bland annat har resterna efter en krukmakarverkstad, som drivits av samma släkt i tre generationer under 1700-talet, påvisats i kvarteret Dromedaren. Rakt över Slottsgatan utfördes en arkeologisk undersökning 1992 som även den visade att kvarteret varit bebott från början av 1600-talet (Varenius, JLM rapportmanus).

Resultat

Vid den första insatsen som Jönköpings läns museum gjorde på Änkehusgatan var schakten redan grävda och fjärrvärmerören låg på plats (se FIGUR 2 OCH 3). Det kunde konstateras av det fanns tydliga kulturlager i schaktkanterna på båda sidor, mot öst och väst och i botten av schaktet var en nivå med slänor som tillhör risbädden framgrävd. Den norra delen av schaktet som låg inom Slottsgatan var sedan tidigare störd av sentida ledningsschakt.

I den östra och västra schaktväggen syntes asfalt med bärlager de översta 0,4 metrarna. Sedan följde avsatta lager som var 0,4-0,5 meter tjocka med humös sand innehållande småsten, kol, keramik och porslin. Fynden som framkom var av en allmän karaktär med en trolig datering till 1700-1800-tal. Under kulturlagren framkom en heltäckande påförd sandhorisont som var ca 0,04-0,05 meter tjock. Direkt under sanden följde ett rödbrunt lager som innehöll mycket slagg, keramik, djurben och förmultnat trä (se FIGUR 4). Merparten av slaggen och träet låg i botten på det påförda lagret. Det sista framschaktade lagret fanns i den norra delen i form av ett risbäddslager. Riset avtog mot söder, troligen för att det inte varit lika blött och fuktigt i denna del (se FIGUR 5).

FIGUR 4. Kulturlagret i den östra profilen. Mot botten av schaktet syns det som tolkats som ett fyllnadslager bestående av slagg, djurben och trähorisonten underst.

Keramiken som påträffades i risbäddslagret har en tydlig äldre karaktär med 1600-tals former och färger. Här har även skärvor från stora fat framkommit som hör till den första halvan av 1700-talet.

Vid de fortsatta schaktningarna gjordes en förundersökning i form av schaktningsövervakning (se BILAGA 1). I mitten av schaktet gjordes en mindre provgrop som visade att kulturlagret fanns ner på en nivå av 1,9 meter under nuvarande gatunivå och här vidtog blålera och sjösand. Strax intill det område som schaktövervakades framkom ett lerlager på ca 1,5 meters djup, på den östra sidan (se FIGUR 6). Leran sträcker sig ca 4 meter mot söder, se schaktplan (BILAGA 1) och var synligt till en bredd av 0,6 meter. Lerlagret begränsades i väster av slanor och hade en rak avslutning utan slanor i söder. Leran fortsatte in i den östra profilen och har tolkats som en golvnivå eller gårdsplan, men kan även vara ett försök till att få marken lite torrare.

I den södra delen av schaktet påträffades inte lagret med slanor och grenar utan här fanns fläckvisa sandlinser i det mörka och feta kulturlagret. Fynden i lagret var keramik, glas, djurben, rostiga järnföremål och lite slagg. Här påträffades ett kritpipshuvud i rödbränd lera, troligen lokalt tillverkad.

Schaktet var stort av mindre ledningar och sträckan i Odengatan var helt söndergrävd vid tidigare ledningsdragningar. Här påträffades en laggad tunna med järnband som var fylld med sten, tegel och järnskrot. Tunnan var ca 0,6 meter i diameter och bedömdes som relativt sentida.

Trots avsaknaden av påtagliga byggnadsrester och konstruktioner visar ändå förundersökningen att fornlämningsområdet inte tar slut söder om Slottsgatan utan att bebyggelsen eller åtminstone avfall från staden har hamnat inom de södra kvarteren. Detta framkom även med all tydlighet under den stora undersökningen inom kvarteret Diplomaten 2007 då ett helt, tidigare okänt, hantverkarkvarter påträffades med bostäder, verkstäder och gårdsplaner. De första husen byggdes direkt då staden flyttades från väster till öster under tidigt 1600-tal (Nordman& Pettersson 2009).

FIGUR 5. Botten av schaktet med risbäddslagret. De båda rören flankerar lagret. Risbädden ligger i nord-sydlig riktning.

FIGUR 6. Här syns det lerlager som påträffades i den östra kanten av schaktet med slanorna som begränsade utbredningen mot väster.

FIGUR 7. Fatet som påträffades i risbädden i botten av schaktet. Fatet är dekorerat med piplera och de prickiga fälten på brättet har hemrats och bitvis syns den målade dekoren i grönt och rött. Hemring innebär ett en hopande fjäder gör mönster medans drejskivan roterar.

Fornlämningsområdet borde följaktligen utökas i söder så att även dessa gator och kvarter kommer att bevakas vid schaktningsarbeten och exploatering i framtiden.

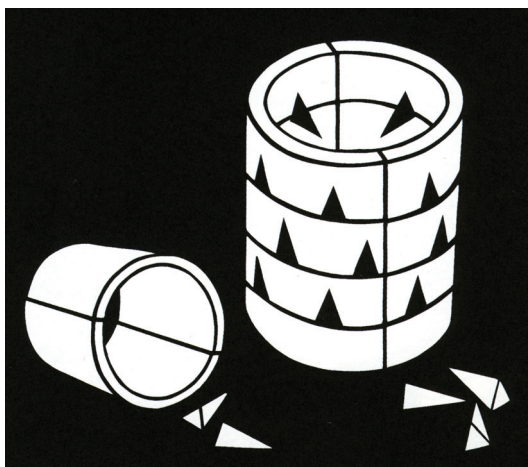
Fynd

Merparten av fynden som påträffades och togs tillvara var keramik, så kallat rödgods, som är lokalt producerad keramik. Av de 35 fyndposterna bestod 20 stycken av keramik i någon form. Kärnen utgjordes av fat, skålar, tallrikar och krukor, merparten av en allmän karaktär med glasyr i olika färger och dekortechniker såsom hemring, piplera och målade dekor. I det äldsta lagret i botten av schaktet som bestod av en risbädd, mycket djurben, trä och slagg framkom delar av ett stort fat (fnr 9, se FIGUR 7).

Faten är ett typisk inslag i hemmen under mitten av 1700-talet. De har varit rikt dekorerade med hemring på de breda brättena och målade dekor i bottenpegeln. Ofta var de också daterade med ett årtal och ibland även med initialer vilket kan vara tecken på att de gavs bort vid bröllop och liknande. Ibland har de borrhåll på brättet för att möjliggöra upphängning även inom hemmet och som reklam för själva krukmakaren. Detta fat kan ha tillverkats av verkstaden som låg inom kvarteret Dromedaren strax norr om Änkehusgatan och som drevs av släkten Banck under slutet av 1700-talet (Nordström 2008). Ytterligare fynd som troligen kommer från krukmakarverkstaden är bland annat en del av en kapsel eller som det också kallas ett koker, (fnr 32) som var ett rör tillverkat av bränd lera som hade triangulära hål över hela ytan där kokerpinnar av samma material sattes in för att stötta upp de obrända kärnen så att de inte låg emot varandra när de skulle brännas i ugnen (se FIGUR 8).

Metallfynden som var nio till antalet bestod av en nit och ett bleck i brons samt en spik, ten, bult och gångjärn av järn. Alla är ”allmänna” fynd som inte kan hjälpa till vid dateringen. Två fynd-

FIGUR 8. Ritning av hur kapslar/koker ser ut med hålen och kokerpinnarna som ska sättas in för att stötta kärnen (Möller 1999).

poster var slagg, vilken var mycket välarbetade och innehöll en relativt liten mängd järn.

Fynden visar på en mycket tydlig datering till 1700-tal, vilket även daterar de kulturlager som fynden påträffats i. Även om inte lagren innehöll några säkra bevis på att byggnader och konstruktioner funnits på platsen, så visar fynden att lagren formerats under denna period och kanske redan i slutet på 1600-talet. Staden har växt åt alla håll på den östra sidan av kanalen och även den vattensjuka marken mot Rocksjön med dess deltalandskap var intressant för att skapa ny mark. Området användes under 1800-talet och början av 1900-talet för de bättre bemedlade och deras sommarvillor.

Sammanfattning

Under våren 2012 undersökte Jönköpings läns museum ett område inom Änkehusgatan inför en fjärrvärmedragning mellan Slottsgatan och Odengatan. Beställare var Jönköpings Energi AB.

Vid undersökningens start hade redan hälften av gatan schaktats och rören lagts ut utan någon antikvarisk medverkan och därför blev den första åtgärden att rensa schaktkanter och att undersöka botten på schaktet för att se om några kulturlager och eventuella fynd kunde upptäckas. En profil ritades och fynd togs tillvara och resten av sträckan i Änkehusgatan schaktövervakades på traditionellt sätt. Fyndförande lager som daterats till 1700-tal har konstaterats över hela ytan, dock kunde inga byggnader eller konstruktioner beläggas. Ett lerlager i mitten av schaktet som delvis begränsades av slamor kan ha utgjort en golvnivå men ytan var för liten för att funktionen skulle kunna fastställas. Lerlagret fortsätter in i den östra schaktkanten. Ytorna i Slottsgatan och Odengatan var söndergrävda av tidigare ledningsgrävningar.

Åtgärdsförslag

Inga ytterligare arkeologiska åtgärder anses nödvändiga. Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslaget.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-2582-2012
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2012-04-16
 Jönköpings läns museums dnr: 109/2012
 Beställare: Jönköpings Energi AB
 Rapport- och fältansvarig: Susanne Haltiner Nordström
 Fältarbetstid: 2012-04-10-2012-04-19
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Församling: Kristine församling
 Fastighetsbeteckning: Änkehusgatan
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad
 Koordinater: N 6404500 E 451345
 Koordinatsystem: Jönköpings lokala system
 Undersökningsyta: ca 100 m²
 Fornlämningsnummer: 50:1
 Fornlämningstyp: Bebyggelse lämningar och kulturlager
 Tidsperiod: 1600-1800-talen
 Fynd nr: 1-35
 Tidigare undersökningar: Kvarteret Dromedaren, Dnr 69/1992.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

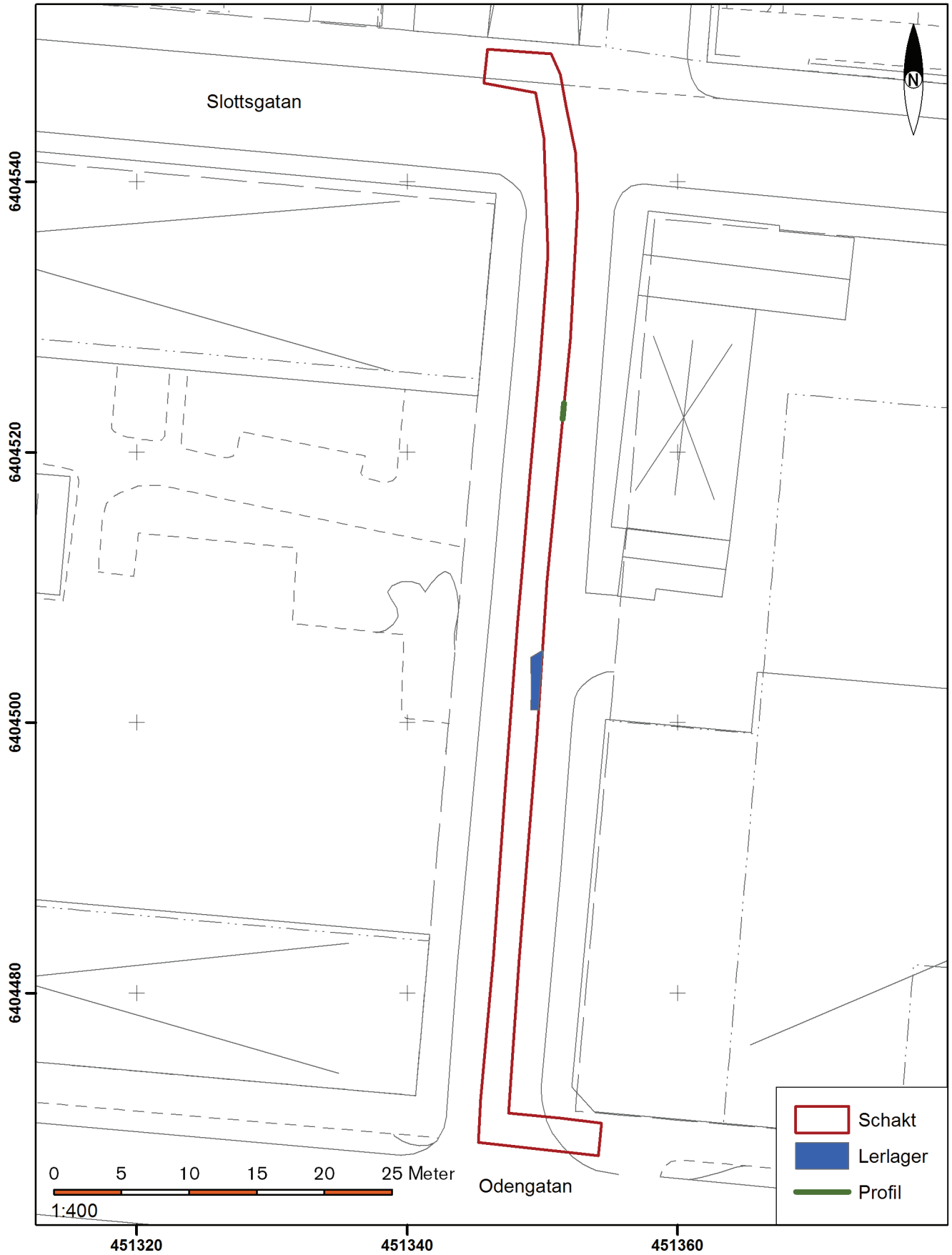
- Nordman, A-M & Pettersson, C. 2009. Den centrala periferin. Arkeologisk undersökning i kvarteret Diplomaten, faktori- och hantverksgårdar i Jönköping 1620-1790. Jönköpings läns museum rapport 2009:40.
- Nordström Haltiner, S. 2008. *Krukmakarna Banck*. Inför byggnation inom kvarteret Dromedaren 1 och 2 RAÄ 50, Jönköpings stad. Jönköpings läns museum rapport 2008:97
- Nordström Haltiner, S. 2009. *Kvarteret Dovahjorten*. Inför nybyggnation inom RAÄ 50, stadsdelen Öster, Jönköpings stad. Jönköpings läns museum Rapport 2009:20.
- Möller, T. 1999. *Krukmakare och kakelugnsmakare- eldens gång från fyr till pipa*. Stockholm.

Otryckta källor

- Varenius, B.1992. *Rapportmanus för kvarteret Dromedaren dnr 619/1992*. Jönköpings läns museum.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

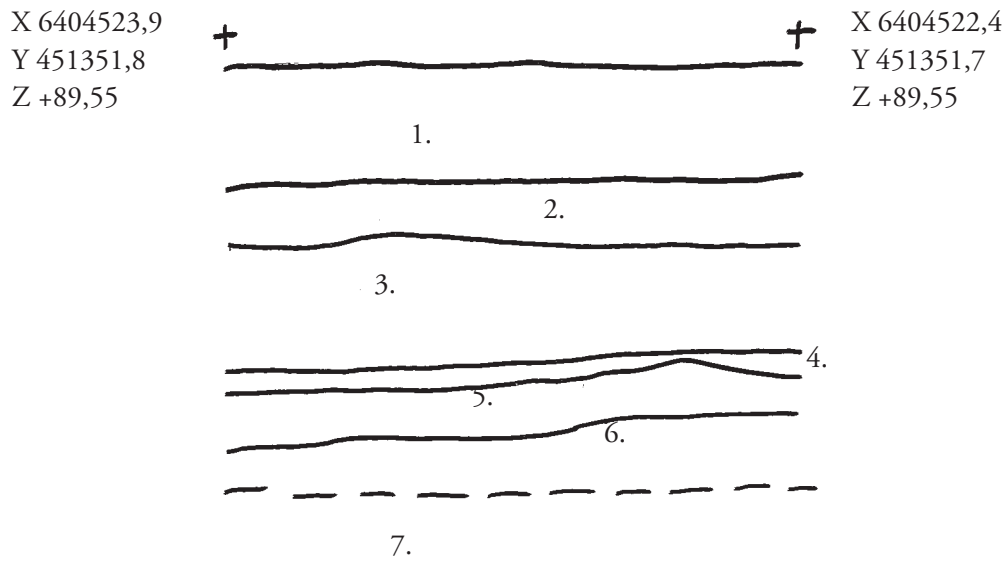

Bilaga 1. Schaktplanen med schaktet, lerlagret och profilen i Änkehusgatan. Schaktet norr om lerlagret var den yta som hade schaktats utan antikvarisk medverkan. Skala 1:400.

Fyndnr	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fragm, defekt	Fyndstatus	Anmärkning	Område
1	Keramik	Trefotsgryta	71,3	1	F		norra delen	östra profilen
2	Keramik	Skål	23	2	F	med hank	norra delen	östra profilen
3	Keramik	Tallrik	51	1	F		norra delen	östra profilen
4	Keramik	Kärl	196,9	5	F	grön och brun glsy	norra delen	östra profilen
5	Brons	Nit	0,7	1	D		norra delen	östra profilen
6	Brons	Bleck	0,9	1	F		norra delen	östra profilen
7	Järn	Spik	57,4	1	F		norra delen	östra profilen
8	Slagg	Slagg	72,8	2	F		norra delen	östra profilen
9	Keramik	Fat	527,3	2	F	målad och hemrad dekor	risbädd	botten av schakt
10	Keramik	Skål	63,5	2	F	piplerdekor	risbädd	botten av schakt
11	Keramik	Skål	16,5	2	F	grön glasyr	risbädd	botten av schakt
12	Keramik	Kärl	196,7	3			risbädd	botten på schakt
13	Slagg	Slagg	113	1	F		risbädd	botten på schakt
14	Keramik	Fat	160,5	2	F	hemring och målad dekor	södra delen	östra profilen
15	Keramik	Kruka	131,9	2	F	med hank	södra delen	östra profilen
16	Keramik	Kärl	11,7	4	F		södra delen	östra profilen
17	Kakel	Kakel	31,4	1	F		södra delen	östra delen
18	Stengods	Krus	10,4	1	F		södra delen	östra delen
19	Porslin	Kopp	9,1	1	F	blå dekor	södra delen	östra profilen
20	Stengods?	Kärl	13,8	1	F	blått gods	södra delen	östra profilen
21	Piplera	Kritpipa	2,2	1	F	del av huvudet	södra delen	östra profilen
22	Keramik	Kruka	55,5	1	F	piplersdekor	schaktfynd	södra delen
23	Keramik	Kärl	142,4	7	F	olika dekorer	schaktfynd	södra delen
24	Keramik	Kärl	54	1	F	sekundärbränd	schaktfynd	södra delen
25	Kakel	Kakel	42,6	2	F	piplersdekor	schaktfynd	södra delen
26	Stengods	Kärl	13,6	1	F		schaktfynd	södra delen
27	Fajans	Kärl	5,6	2	F	blå dekor	schaktfynd	södra delen
28	Röd gods	Kritpipa	1,9	1	F	del av huvud	schaktfynd	södra delen
29	Glas	Fönsterglas	3,1	2	F		schaktfynd	södra delen
30	Brons	Tråd	15,2	1	D	tvinnad av två trådar	schaktfynd	södra delen
31	Keramik	Kärl	82,2	4	F		schaktfynd	södra delen
32	Lera	Koker	26,9	1	F	för keramikugn	schaktfynd	södra delen
33	Järn	Bult	570,6	1	D		schaktfynd	södra delen
34	Järn	Gångjärn	87,7	1	D		schaktfynd	södra delen
35	Järn	Ten	18,1	1	D		schaktfynd	södra delen

Bilaga 2. Fyndlista.

Profil av kulturlagren i Änkehusgatan sett från väster. Skala 1:20.

1. Asfalt och bärlager
2. Avsatt humös sand med kol, småsten, keramik, porslin och sandfläckar
3. Avsatt humös sand med partier med gul sand, keramik, kol och större sten
4. Påförd sand
5. Ett rödbrunt lager bestående av slagg, djurben, keramik, trägrenar, kvistar och sandig humus. Troligen påfört direkt ovan risbädden. Träet och slaggen ligger i botten av lagret
6. Mycket humös mörkbrun/grå sand med träfragment och djurben. Bitvis även med risbädd
7. Oschaktad, ej grävd yta

Våren 2012 undersökte Jönköpings läns museum ett fjärrvärmeschakt längs med Änkehusgatan, mellan Slottsgatan och Odengatan. Ett område som har förmodats ligga utanför fornlämning RAÄ 50:1, Jönköpings stad. Vid undersökningen framkom emellertid fyndförande lager inom hela ytan. Kulturlagren kunde genom fynd dateras till åtminstone 1700-tal, dock kunde inga byggnader eller konstruktioner beläggas. Stadens äldre begränsning åt öster och söder är således ännu inte klarlagd, men helt visst är dess utbredning större än vad som tidigare antagits.